

УДК 821.111-1'255.4(73)

А. О. Івахненко

**ВІРШ № 712 Е. ДІКІНСОН
У ПЕРЕКЛАДІ Н. ТУЧИНСЬКОЇ****Резюме**

В статті проведено сравнительний аналіз стиха 712 Е. Дікінсон на англійському і українському мові. Виявлені наступні образи: *Смерть-джентльмен-Ісус, круг, круговорот життя, Трійця, могила*. В перекладі повністю воссозданы лише образи могили і круговороту життя, частково – Трійця.

Summary

The article suggests a comparative analysis of verse 712 by E. Dickinson in English and Ukrainian. The following images have been revealed: *Death-gentleman-Jesus, ring, the life cycle, Trinity, grave*. The translator fully recreates only those of the life cycle and the grave, while the image of the Trinity is partially recreated.

Ключові слова: поетичний переклад, передача системи образів, образ смерті, образ Христа, образ Трійці, символіка кола, символіка числа «три».

Об'єктом даної статті виступає передача стилістичних особливостей оригінального вірша під час перекладу, *предметом* – відтворення авторських образів та алюзій. *Мета* дослідження – виявити особливості відображення авторського стилю під час перекладу поезій українською мовою. *Матеріалом* служить вірш 712 Емілі Дікінсон в оригіналі та українському перекладі, що його виконала Н. Тучинська. *Актуальність* дослідження підтверджується низкою сучасних наукових робіт, присвячених творчості американської поетеси, а *новизна*, на наш погляд, полягає в цілісному підході до порівняльного аналізу вихідного й вторинного текстів. *Перспективою*, як ми вважаємо, може стати аналіз відтворення образної системи Е. Дікінсон українською мовою.

Як відомо, американська поетеса провадила затворницьке життя в домі своїх батьків. Вона постійно розмірковувала про Бога, смерть, вічне життя після смерті, людську долю, менше – про кохання та стосунки між людьми, і навіть в останніх теж не обходилася без роздумів щодо божественної природи людини. Отримавши прекрасну

гуманітарну освіту, вона володіла кількома мовами, багато читала, була в курсі як сучасного їй літературного життя Америки та Європи, так і здобутків минулих часів. У її творах можна побачити алюзії на давньогрецькі міфи, творчість Шекспіра, події Громадянської війни у Штатах тощо, але понад усе – на книгу книг, Біблію. І якщо янголи в її творах зазвичай виступають під власними іменами, то Син Божий, найчастіше, присутній опосередковано: в образі нареченого, чи друга, чи навіть коханого; часто-густо він називається просто Він (із великої літери).

Взагалі вірші Емілі Дікінсон характеризуються незвичайною пунктуацією – поет використовує багату кількість тире, замінюючи ним інші розділові знаки; акцентуацією найменш поширених значень слів; грою слів, що основана на нюансах їх семантики, які дуже важко зрозуміти навіть за допомогою найновіших словників. Усе це надзвичайно ускладнює роботу перекладачів, примушуючи їх шукати приховані смисли, ретельно відтворювати стиль та настрій, адаптувати незвичні навіть для Америки типи рим до більш-менш знайомих читачеві цільової літератури. Обраний для аналізу вірш з цієї точки зору є типовим для Е. Дікінсон: він характеризується притаманною поетові формальною стороною і, як ми далі побачимо, рясніє символами й образами і має кілька смислових шарів.

Отже, перейдемо безпосередньо до порівняльного аналізу вихідного та цільового текстів.

Because I could not stop for Death –
He kindly stopped for me –
The Carriage held but just Ourselves –
And Immortality.

We slowly drove – He knew no haste
And I had put away
My labor and my leisure too,
For His Civility –

We passed the School, where Children strove
At Recess – in the Ring –
We passed the Fields of Gazing Grain –
We passed the Setting Sun –

Or rather – He passed us –
The Dews drew quivering and chill –
For only Gossamer, my Gown –
My Tippet – only Tulle –

We paused before a House that seemed
A Swelling of the Ground –
The Roof was scarcely visible –
The Cornice – in the Ground –

Since then – 'tis Centuries – and yet
Feels shorter than the Day
I first surmised the Horses' Heads
Were toward Eternity – [5].

1. Форма. Вірш складається з шести чотиривіршів. Використаний розмір – три- та чотиристопний ямб із пірихіями, система рими у першій строфі – abab, у другій – aabc (рима неточна); також третій рядок четвертої строфи римується із другим та четвертим рядками п'ятої строфи (*Gown – Ground*), рима являє собою асонанс. Авторка застосовує характерний для неї прийом написання значущих слів із великої літери та вживання тире замість розділових знаків; створює алітерації на *g, gr, t, h*.

2. Зміст. Перш за все, треба звернути увагу на незвичайну постать ліричного героя: вірш написаний від особи померлої людини, що стає зрозумілим уже в першій строфі; причому, померлої кілька століть тому (остання строфа: *Since then – 'tis Centuries*). Ця людина – жінка (по-перше, твір написаний від першої особи, тобто немовби від імені Е. Дікінсон; по-друге, стать героя показана через його вбрання: це *Gown* – жіноча сукня і *Tippet* – палантин). Другий, також центральний, персонаж твору – Смерть, яка приходить по ліричного героя. На цій постаті ми б хотіли трохи зупинитися. Як відомо, ще з часів В. Шекспіра, смерть в англійській художній літературі – чоловічого роду, що ми і бачимо в аналізованому нами творі (*He kindly stopped*). У творі не наводиться жодних подробиць щодо віку чи вбрання Смерті, але певна характеристика йому все ж надається: цей чоловік *Civil*, тобто «чемний», і неквапливий (*He knew no haste*). На важливість «джентльменської» поведінки Смерті вказує у своїй статті Т. Ю. Анікеєва: «У всіх російських перекладах відносини “Смерті” та “ліричної героїні” вирішуються як відносини “вона – вона”, і як наслідок, втрачається дуже важливий мотив оповідання – мотив вечірньої прогулянки з чоловіком, причому, судячи з тону оригіналу, прогулянки доволі приємної. Крім того, зникає ще один відтінок: ставлення шанувальника до своєї дами, що так характерно для романтичної поезії, і ця втрата впливає на сюжет» [1]. Крім того, у постаті Смерті в даному випадку ще можна побачити й Ісуса Христа: на це вказують: присутність «трійці» в кареті (Смерть, лірична героїня, Безсмертя); знаходження в одному місці Смерті й Безсмертя (пор. відомий біблейський вислів про Христа – «Смертію смерть поправ»); той факт, що ліричній героїні довелося відмовитися від радощів звичайного

життя – праці й дозвілля (*My labor and my leisure too*), – як того вимагав Христос від своїх послідовників; а також зізнання ліричної героїні, що з часів зустрічі коні несуть її у вічність (*toward Eternity*). Таким чином, цей образ має потрійне значення: смерть як така, люб’язний джентльмен і Бог-Син.

Третя строфа містить кілька образів: по-перше, вся вона являє собою метафору людського життя, що йде від дитинства через дорослий вік і до самої смерті. Так, безтурботне дитинство представлене у вигляді дітей, що змагаються під час перерви (*Children strove / At Recess*); зрілість – у вигляді поля із зерном (*Fields of Gazing Grain*); смерть – як сонце, що заходить (*Setting Sun*). Крім того, образ смерті також відчувається й у дієслові, яке вжито для опису подорожі: *pass*, як відомо, використовується у словосполученні *pass away*, тобто «померти»; воно також повторюються тричі, що водночас і підкреслює його значення, і знову містить натяк на Святу Трійцю. Наступний образ цієї ж строфи – змагання дітей під час перерви. На наш погляд, як ми зазначили вище, тут мається на увазі безтурботне дитинство: суперечки через дрібниці, радість від того, що уроки скінчилися, тощо. Але існують й інші погляди на це. Так, А. Авірам вважає, що у змаганнях (або бійці) дітей присутній натяк на громадянську війну у США; також у статті дослідника зазначається, що у поведінці дітей присутнє число «три»: «Це єдиний погляд на людську діяльність, який ми маємо у подорожі від дому ліричного героя до дому смерті, і ця діяльність має ознаки дозвілля (“Recess”), навчання (“School”) й боротьби (“strove”）」 [4]. Третій символ цієї ж строфи – коло, в якому стоять діти; ця лексема багатозначна: тут може міститися натяк і на кругообіг життя (народження – зростання – смерть – народження і далі по колу) чи вічність [3]; і на магічний оберіг, який допомагає не пускати зло за його межі (достатньо пригадати алхіміків, які оточували себе колом, щоб не піддати себе небезпеці нападу демонів); і на коло як символ сонця тощо. Цікаво, що у цій строфі (й у наступній) лірична героїня із суб’єкта дійсності ніби перетворюється на об’єкт: вже не вона дивиться на зерно, а зерно споглядає за нею (*the Fields of Gazing Grain*); не вона проїздить повз сонце, що сідає, а навпаки (*We passed the Setting Sun – / Or rather – He passed us –*).

У четвертій строфі за допомогою опису вбрання героїні Емілі Дікінсон дає нам зрозуміти, що вже на шляху до дому Смерті жінка перетворюється на примару: коли випадає вечірня роса, вечірня сукня стає газовою (чи взагалі замінюється «павутинням», за словником), а палантин – зробленим із легкого тюлю. Особливість цих тканин у тому, що вони прозорі й майже невагомі; якщо продовжити логічний ланцюг, то і сама жінка стає прозорою й невагомою, як привид.

П'ята строфа присвячена опису дому Смерті. Це типова могила: невеличкий пригірок замість будівлі, «даху» майже не видно, карниз взагалі під землею. Єдина лексема, що може викликати труднощі в перекладача – *Swelling*: вона може означати як «пригірок», так і «опух»; але в обох випадках це пряме посилення на смерть: або у вигляді насипу на могилі, або у значенні «смертельна хвороба».

Остання строфа – висновок зі всього, що було сказано раніше: з моменту смерті ліричної героїні минули століття, але навіть ця вічність здається їй коротшою за день, коли вона померла. Гадаємо, у цьому «вічному дні» міститься алюзія на «Фауста» Гете та знаменитий вигук Фауста «Мить, зупинись!». Крім того, тут можна побачити й алюзію на відоме припущення про те, що в момент смерті перед очима людини проходить все її життя.

Поглянемо, як вищезазначені особливості первинного твору були відбиті в перекладі Н. Тучинської.

Я не шукала Смерті, тож
Вона прийшла по мене.
У повіз сіли з нею ми –
Й Безсмертя. Не шалено

Женемо: поспіху нема.
Уже позаду милі.
Мені зректися довелось
І праці, і дозвілля.

Повз школу, де після дзвінка
Змагались школярі,
Поля, що споглядали нас;
Вечірньої зорі

Ми обминули світло – чи
Воно минуло нас.
Мене примусила роса
Здрігнути не раз.

І до оселі, що здалась
Печерою, де стріха
Вросла у землю назавжди,
Ми підкотили тихо.

З тих пір віки пробігли, що
Того коротше дня,
Коли у Вічність повела
Вона мого коня [2].

1. Форма. Вірш складається з шести чотиривіршів. Використаний розмір – три- та чотиристопний ямб із пірихіями, система рими – abcb по всьому віршу (рима точна). У перекладі не було відтворено характерного для Е. Дікінсон прийому написання значущих слів із великої літери чи вживання тире замість розділових знаків. Присутні алітерації на л і з, застосовано прийом перенесення (строфи 1–2 та 3–4).

2. Зміст. Переклад, так само як і оригінал, написано від першої особи – людини, яка померла багато століть тому (перша строфа: «смерть... прийшла по мене»; остання строфа: *З тих пір віки пробігли*). Стосовно статі ліричного героя, то вона теж жіноча, що видно з першого речення: *Я не шукала Смерті*. Однак це єдиний випадок, коли подається стаття ліричної героїні, адже згадки про її одяг (в оригіналі – четверта строфа) перекладачка не надає. Стосовно другого центрального персонажа треба зазначити, що в українській мові лексема «смерть» жіночого роду, тому образ «романтичного та ввічливого джентльмена», який присутній у первинному тексті, відтворити не можна через об'єктивні розбіжності у двох мовах. Мотив приємної прогулянки, проте, з'являється і у вторинному творі, хоча через згадану розбіжність лірична героїня їздить на прогулянку не із джентльменом, а з дамою. Утім, це не суперечить звичайним обставинам ХІХ століття. На жаль, оскільки «смерть» жіночого роду, знімається також алюзія на Ісуса Христа, присутня в тексті оригіналу. Цього тим більше шкода, що творчість Емілі Дікінсон просякнута біблійними мотивами й непрямими цитатами з цієї великої книги.

На наш погляд, останній рядок першої строфи та перший рядок другої в українському тексті вийшли не дуже вдалими: *Не шалено / Женемо: поспіху нема*. Вираз *не шалено женемо* виглядає стилістично недоречним у цьому творі американської поетеси, який просякнутий тихим жалем і сумом за життям, що минуло. Другий рядок другої строфи – *Уже позаду милі* – взагалі є власним витвором перекладачки. Ідея самовідречення, вимушеності зректися можливості витратити час на прості життєві радощі через появу смерті присутня як в оригіналі, так і в перекладі: *Мені зректися довелося / І праці, і дозвілля*. Утім, якщо в першотексті тут був присутній

підтекст добровільної відмови від звичайного життя, то в українському творі він відсутній через неможливість збереження алюзії на Христа.

Третя строфа, як і в оригіналі, є розгорнутою метафорою людського життя, від його початку й до кінця. Так, збережено ідею змагання (*змагались школярі*) та веселої перерви після закінчення занять (*після дзвінка*), але випущено символ кола (*in the Ring*). Зрілість, висловлена в англійському тексті через вислів *Fields of Gazing Grain*, в українському представлена фразою *Поля, що споглядали нас*. Таким чином, зміну об'єкта та суб'єкта було збережено аналогічно першотексту, але зникло «зерно», тобто квінтесенція символу зрілого періоду в житті людини. Образ закінчення життя, що в оригіналі висловлений сонцем, яке заходить, у перекладі набув вигляду *вечірньої зорі* з таким самим символічним підтекстом. Алюзії на Трійцю, що присутня в тексті Е. Дікінсон, відтворено не було через відсутність в українському тексті дієслова, відповідного англійському *pass away*.

У четвертій строфі, де Е. Дікінсон за допомогою опису вбрання створює образ жінки, яка перетворюється на примару, у тексті Н. Тучинської присутній інший образ – холоду: *Мене примусила роса / Здригнутися не раз*. Оскільки вечір як закінчення дня також може виступати як образ смерті, а холод також асоціюється з нею (найхолодніший час року, зима, коли все життя завмирає, у художній літературі часто використовується як символ смерті), то можна сказати, що принаймні один образ цієї строфи збережений, хоча й не у повному обсязі.

П'ята строфа перекладу присвячена опису дому Смерті. Як і в першотексті, *стріха* будівлі *вросла у землю*; «карниз» оригіналу було випущено, але, на наш погляд, це не принципова втрата. Цікавим нам здається інше місце перекладу: там, де в Е. Дікінсон був «пригірок» чи «опух», у Н. Тучинської бачимо «печеру». На перший погляд, це досить серйозна розбіжність із первинним твором, адже в українському варіанті використаний антонім оригінальної лексеми. Утім, оскільки печера – це викоп у землі або скелі, чим, власне, і є могила, то, на нашу думку, це не принципова заміна.

Шоста, і остання, строфа перекладу майже повністю відбиває зміст і символіку оригіналу. Так, вона теж дає своєрідний висновок

викладеної у перших строфах інформації і розглядає останній день життя ліричної героїні як такий, що довший за століття (*3 тих пір віки пробігли, що / Того коротше дня*), таким чином зберігаючи алюзію на «Фауста» Гете. Останні два рядки мають дещо інше семантичне наповнення, ніж в оригіналі, а ще трохи суперечать першій строфі обох текстів: спочатку лірична героїня сідає до «повозу» Смерті, а потім виявляється, що вона їхала верхи, а Смерть «вела її коня» в поводу.

Таким чином, порівняльний аналіз англійського та українського текстів дає підстави для такого висновку: 1) у перекладі Н. Тучинської символіку твору Е. Дікінсон збережено частково (образи могили, Трійці, кругообігу життя); 2) стилістичний настрій вірша відтворено частково; 3) семантичний бік оригіналу збережено майже стовідсотково. Отже, використаний тип діалогу в даному перекладі – міжособистісний, тип перекладу – перестворення.

Список літератури

1. Аникеева Т. Ю. Образ смерти в стихотворении «Because I could not stop for Death» и его отражение в русских переводах / Т. Ю. Аникеева. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – <http://ifl.wl.dvgu.ru/lithist/stat/anikeeva.htm> – Загл. с экрана.
2. Емілі Дікінсон (в перекладі Н. Тучинської) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – <http://poetry.uazone.net/default/pages.phtml?place=tuchynska&page=dickin19> – Загл. с экрана.
3. Лукин Ю. Н. В мире символов [Электронный ресурс] / Ю. Н. Лукин. – Режим доступа: – <http://www.rus-sky.com/history/library/symbols/symbols.htm> – Загл. с экрана.
4. Aviram A. Emily Dickinson's 'Because I could not stop for Death-': Irony and Sublimity in Theme and Rhythm [Электронный ресурс] / A. Aviram. – Режим доступа: – http://www.english.illinois.edu/maps/poets/a_f/dickinson/712.htm – Загл. с экрана.
5. Because I could not stop for death (712) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – http://www.znatok.ua/dickenson_stop_foe_death – Загл. с экрана.